

Fornleifaskráning innan áhrifasvæðis nýs hringvegar (1-a4) frá Fossálum að Hörgsá í Skaftárhreppi

Kristín Sýlvía Ragnarsdóttir

Margrét Hrönn Hallmundsdóttir

NV nr. 06-21

Febrúar 2021

 NÁTTÚRUSTOFA VESTFJARÐA		DAGSETNING: FEBRÚAR 2021
		DREIFING: ☐ OPIN ☒ LOKUÐ TIL: 1.8.2021 ☐ HÁÐ LEYFI VERKKAUPA
SKÝRSLA NR: NV NR. XX-XX	VERKNÚMER: 581	
HEITI SKÝRSLU: FORNLEIFASKRÁNING VEGNA BREYTINGA Á ÞJÓÐVEGI 1 Á SÍÐU Í HÖRGSLANDSHREPPI, VESTUR- SKAFAFELLSSÝSLU		BLAÐSÍÐUR: 42
		UPPLAG: 5
HÖFUNDUR: KRISTÍN SYLVÍA RAGNARSDÓTTIR MARGRÉT HRÖNN HALLMUNDSDÓTTIR		FJÖLDI KORTA:
		GERÐ SKÝRSLU/VERKSTIG:
VERKEFNISSTJÓRI: MARGRÉT H. HALLMUNDSDÓTTIR		UNNIÐ FYRIR: VEGAGERÐINA
ÚTDRÁTTUR FORNLEIFASKRÁNING VEGNA BREYTINGA Á ÞJÓÐVEGI 1 Á SÍÐU Í HÖRGSLANDSHREPPI Í VESTUR-SKAFTAFELLSSÝSLU. ALLS VORU 25 MINJAR SKRÁÐAR VIÐ FORNLEIFASKRÁNINGUNA. Á KELDUNÚPSLANDI VORU 15 MINJAR SKRÁÐAR, Í HÖRGSLANDI VORU 8 MINJAR SKRÁÐAR OG Í LANDI FOSS VORU TVÆR MINJAR SKRÁÐAR.		
LYKILORÐ ÍSLENSK: FORNLEIFASKRÁNING, DEILISKIPULAG		LYKILORÐ ENSK: ARCHAEOLOGICAL SURVEY
UNDIRSKRIFT VERKEFNASTJÓRA:		YFIRFARIÐ AF:

EFNISYFIRLIT

1.	EFNISYFIRLIT	3
2.	INNGANGUR	4
3.	AÐFERÐAFRÆÐI	4
3.1	Tilgangur fornleifaskráninga	4
3.2	Skráning fornleifa	6
4.	FRAMKVÆMDARSVÆÐIÐ	6
4.1	Saga Keldunúps	6
4.2	Fornleifaskráning Keldunúps	8
4.3	Saga Hörgslands	25
4.4	Fornleifaskráning Hörgslands	27
4.5	Saga Foss	34
4.6	Fornleifaskráning Foss	34
5.	NIÐURSTÖÐUR	37
6.	HEIMILDASKRÁ	39
7.	KORT	40

1. INNGANGUR

Að beiðni Erlings F. Jenssonar hjá Vegagerðinni á suðursvæði gerði fornleifadeild Náttúrustofu Vestfjarða fornleifakönnun á vegkafla vegna breytinga á Þjóðvegi 1 á Síðu. Vegkaflinn er staðsettur milli jarðanna Keldunúps og Þverár í Hörgslandshreppi í Vestur-Skaftafellssýslu. Fyrirhugað er að leggja nýjan veg um 1 km sunnan við núverandi veg. Vegurinn mun skilja sig við núverandi veg við Hörgsá og fara þaðan yfir Stakkarðsmýri og Stórholt og tengjast aftur við núverandi Þjóðveg suðvestan við Orrustuhól.

Svæðið var gengið og minjar voru mældar upp. Vettvangsvinna fór fram þann 16-17. desember 2020 og var unnin af Margréti Hrönn Hallmundsdóttir. Kristín Sýlvía Ragnarsdóttir sá um skýrslu og kortagerð ásamt Margréti.

2. AÐFERÐAFRÆÐI

Aðferðafræði rannsóknarinnar byggir fyrst og fremst á fornleifaskráningu á vettvangi en að auki var farið yfir helstu heimildir um jarðirnar, s.s. örnefnaskrár, túnakort, jarðabækur og annað sem getur gefið vísbendingar um fornminjar. Notast var við Trimble Juno 5 uppmælingatæki og myndir teknar af svæðinu.

2.1 Tilgangur fornleifaskráninga

Allir minjastaðir voru skráðir og teknir staðsetningarpunktar á hverjum stað með Trimble Juno uppmælitæki. Minjastöðunum var lýst og ljósmyndir teknar af hverjum stað.

Í lögum um menningarminjar nr. 80 29. júní 2012 segir að lögin eigi að tryggja eftir föngum verndun menningarsögulegra minja í eigin umhverfi og að íslenskum menningararfi verði skilað óspilltum til komandi kynslóða. Eins eiga lögin að auðvelda aðgang að minjunum, kynna þær þjóðinni og greiða fyrir rannsóknum. Þá er fornleifaskráning bundin skipulagsgerð skv. lögnum, en í 16. gr. segir:

„Skýlt er að fornleifaskráning fari fram áður en gengið er frá svæðisskipulagi, aðalskipulagi eða deiliskipulagi eða endurskoðun þess og skal sá sem ber ábyrgð á skipulagsgerð í samræmi við skipulagslög standa straum af/ kostnaði við skráninguna.“

Í 3. grein laganna eru fornleifar skilgreindar sem:

„Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

búsetulandslag, skruðgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum, vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bolum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri, tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita, vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra, virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum, þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð, áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum, haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið, skipsflök eða hlutar þeirra.

Fornminjar njóta friðunar nema annað sé ákveðið af Minjastofnun Íslands.

Í 21. grein laga um menningarminjar segir:

„fornleifum, sbr. 3. mgr. 3. gr., jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað nema með leyfi Minjastofnunar Íslands.“

Þetta á við um allar fornleifar, óháð sérstakri friðlýsingu. Friðhelgi fornleifa er ekki háð því að þær séu þekktar eða hafi verið skráðar. Sú skylda hvílir á sveitarfélögum eða framkvæmdaaðilum að gera Minjavernd ríkisins viðvart ef fyrirsjáanlegt er að minjar spillist vegna hvers konar framkvæmda eða breyttrar landnotkunar (sjá 12.gr.).

„Ef fornminjar sem áður voru ókunnar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd án tafar. Skal Minjastofnun Íslands láta framkvæma vettvangskonun umsvifalaust svo skera megir um eðli og umfang fundarins. Stofnuninni er skylt að ákveða svo fljótt sem auðið er hvort verki megir fram halda og með hvaða skilmálum. Óheimilt er að halda framkvæmdum áfram nema með skriflegu leyfi Minjastofnunar Íslands (24 gr.).“

Eitt af markmiðum fornleifaskráningar er að koma í veg fyrir að minjar verði fyrir skemmdum af gáleysi eða nauðsynjalausu. Fornleifaskráning nýtist við minjavörslu þegar

ákveða á verndun á einstökum minjastöðum. Eins kemur hún að miklum notum vegna fyrirhugaðra framkvæmda. Þá er hægt að taka tillit til minjanna við skipulagsgerð og nýta þær í rannsókna eða kynningarskyni. Með fornleifaskráningu má einnig stórlega minnka líkur á að fornleifar komi óvænt í ljós við framkvæmdir sem gæti leitt til tafa á viðkomandi verki.

2.2 Skráning fornleifa

Verkefnanúmeri er úthlutað af Minjastofnun Íslands og svæðið hefur verið merkt inn á vefsíðu Minjastofnunar og skýrsla skráð þar sem og minjar sem mældar voru upp. Verkefnið fékk númerið 2603 og þar á eftir eru hlaupandanúmer rannsóknarinnar, dæmi: 2603-001.

3. FRAMKVÆMDARSVÆÐIÐ

Nýr vegur mun vera lagður yfir þrjár jarðir á svæði sem kallast Síða í Vestur-Skaftafellssýslu. Það eru jarðirnar Keldunúpur, Hörgsland og Foss. Ekki eru til jarðarbókarhefti fyrir Skaftafellssýslu og er talið er að þau hefti hafi brunnið með húsi Árna Magnússonar í Kaupmannahöfn árið 1728.¹

3.1 Saga Keldunúps

Keldunúpur er Jörð á Síðu sunnan og vestan við jörðina Hörgsdal og austan við jörðina Breiðabólstað.² Keldunúpur kemur fram í nafnaskrá íslenskra presta frá 1143 þar sem Bjarnhéðinn Sigurðsson var sá er setti kristbú á Keldunúpi.³ Þar að auki kemur Keldunúpur fyrir í máldaga fyrir kristbúi á Keldunúpi á Síðu frá um 1150 þar sem Bjarnhéðinn og Ögmundur settu. Í máldaganum kemur fram að jörðin hafi verið talin fátækra eign í Síðuhreppi og ekkert gjald af henni tekið til klaustursins.⁴

Dýrleiki og leigumál jarðarinnar er misjafn og eftir máldögum 1697 telja sýslumann jörðina metna á 18 hundruð, landskuld 1 hundruð og 100 álnir og 6 kúgildi. Árið 1756 er landskuld talin 60 álnir og 2 kúgildi. Árið 1760 er dýrleikinn og leigumálinn eins og árið

¹ Sigurgeir Steingrímsson, [án árs].

² Örnefnaskrá Keldunúps, Ari Gíslason skráði, bls. 1,3.

³ Íslenskt fornbréfasafn I, 188.

⁴ Íslenskt fornbréfasafn I, 200-201

1697. Árið 1805 er dýrleikinn einungis 6 hundruð og leigumálinn að halda einn af hreppsómögum.⁵

Árið 1821 sendi Þórður prófastur Brynjólfsson biskupi skýrslu þar segir; „Í Kirkjubær klausturs sókn er kristbúsörðin Keldunúpr, sem eftir gömlum máldaga finnst að vera gefin af Bjarnhéðni nokkrum og Ögmundi, en óvíst hverir þessir voru eða hvenær. Í máldaganum er grein um tilgang gjafarinnar, nl. að jarðar ábúandinn skyldi annast kvennómaga, sem gæti klædt sig og afklædt, fyrir utan aðrar smámatgjafir. Örðinni fylgdu þá 3 (iii, rétt. vj) kvígildi. Tilgánger gjafarinnar viðheldst ennú um téðar matgjafir, en 2 ½ kvígildi er burtfallið, án þess verði eftir komið hvenær það skeði.“⁶

Árið 1841 hafði prófastur á hendi byggingu og umsjón með örðinni í biskups umboði.⁷ Í Jarðatali Johnsen frá 1847 er Keldunúpur metinn á 18 hundruð, landskuld 1 hundruð og 100 álnir og 6 kúgildi⁸, það sama og örðin var metin á árið 1697.

Í máldaga Kirkjubæjarklausturs frá 1343 og 1397 kemur fram að ítölur klaustursins í Kirkjubæ séu hálf mörk frá Keldunúpi.⁹ Eignir Keldunúps koma fram í máldaga kristbúsins á Keldunúpi frá árinu 1397.¹⁰

Keldunúps er getið í fornu skjali, Hítardalsbók frá 1367¹¹ og í Máldaga Gísla Biskups Jónssonar frá um 1570.¹²

Innan landamarka Keldunúps voru 15 minjar skráðar. Voru það fimm tóftir með óþekkt hlutverk, einn niðurgroftur, tvær réttir, þrjú garðlög, einn stekkur, eitt fjárhús, einn vegur og ein beðslétta. Litlar líkur eru á því að minjarnar séu í hættu vegna vegaframkvæmda á örðinni þar sem nýi vegurinn fylgir núverandi veg.

⁵ Íslenskt fornbréfasafn I, 200-201

⁶ Íslenskt fornbréfasafn I, bls. 200-201

⁷ Íslenskt fornbréfasafn I, bls. 201

⁸ Jarðatal Johnsen, 1847, bls. 7.

⁹ Íslenskt fornbréfasafn II, bls. 781; IV, bls. 239.

¹⁰ Íslenskt fornbréfasafn IV, bls. 236.

¹¹ Íslenskt fornbréfasafn III, bls. 234.

¹² Íslenskt fornbréfasafn XV, bls. 707.

3.2 Fornleifaskráning Keldunúps

Númer: 2603-001

Hlutverk: Rétt

Tegund: Aðhald

Staðsetning: A: 549514 N:368964

Ástand: Greinanlegar fornleifar

Horfin: Nei

Hættumat: Lítil hætta

Hættuorsök: Vegna vegagerðar

Friðlýst: Nei

Staðhættir:

Mynd 1. Rétt [001] ofna við þjóðveginn.

Réttin er staðsett í um 500 m sunnan við Keldunúps bæinn og um 10 m norðan við núverandi veg á svæði sem kallast Vondaskák. Réttin er sambyggð garði þar sem norðvestur veggur er sameiginlegur. Svo virðist sem að núverandi vegur hefur skorið í garðinn sem er föst við réttina og hefur hann að öllum líkindum verið ferkantað.

Minjalýsing:

Réttin sjálf er um 17,5 m á lengd og 12,5 m á breidd og er veggjaþykkt um 3 m. Garðurinn sem réttin er föst við hefur verið raskaður og er einungis L-laga garður eftir. Stærð garðsins er 37 m langur og 19,5 m breiður og er veggjaþykkt um 3,5 m þar sem hann er þykkastur.

Mynd 2. Hér fyrir miðju sjást hleðslur réttarinnar og garðsins [001].

Númer: 2603-002

Hlutverk: Túngarður

Tegund: Garðlag

Staðsetning: A: 549705 N:368977

Ástand: Vel greinanlegar fornleifar

Horfin: Nei

Hættumat: Lítil hætta

Hættuorsök: Vegna vegagerðar

Friðlýst: Nei

Staðhættir:

Garðlagið er staðsett í um 42 m sunnan við Þjóðveg 1.

Minjalýsing:

Garðlagið snýr í austur-vestur og er um 40 m langt og 4,5 m breitt. Líklega hefur það verið hluti af stærra garðlagi sem hefur verið raskað við vegagerð á sínum tíma. Mögulega hefur það tengst við garðlagið sem er fast upp við réttina norðvestan megin við veginn.

Mynd 3. Staðsetning réttar [001] og garðlags [002]. Appelsínugult er miðlína vegs sem breytist ekkert.

Númer: 2603-003

Hlutverk: Óþekkt

Tegund: Tóft

Staðsetning: A: 550068 N:369157

Ástand: Illgreinanlegar fornleifar

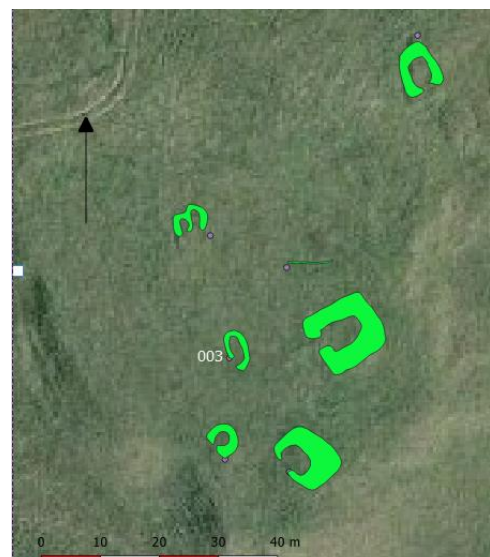
Horfin: Nei

Hættumat: Lítil hættu

Hættuorsök: Vegna vegagerðar

Friðlýst: Nei

Staðhættir:

Mynd 4. Staðsetning á rúst [003] í rústahyrpingu

Tóftin er staðsett á sléttu svæði milli Birnulækjar og svæðis sem kallast Glennarar. Birnuflóð og Birnuhólar eru neðan við svæðið. Á holtinu er tóftarþyrping og eru sex tóftir sjáanlegar á yfirborði, niðurgröftur og garðlag. Mögulegt er að þar hafi verið býli áður, en ekki finnast heimildir um að það. Tóftin er í um 5 m sunnan við garðlag [010] og 10 m vestan við tóft [004.]

Minjalýsing:

Tóftin er ílöng og er veggjahæð þess um 15 cm hátt. Lengd tóftarinnar er 7 m, breidd er um 3,5 m og er op til suðvesturs. Innanmál hennar er 4,1 m að lengd og 1,6 m að breidd.

Mynd 5. Tóftarþyrpingin á Stekkjarholt. Uppi til vinstri sést rétt svo í tóft [007] þar niður frá henni er garðlag [010]. Vinstra megin við garðlagið er tvíhólfa tóft [006]. Ferkanta tóft [004] og niðurgröftur [005] eru rétt sjáanlega hægra megin við garðlagið. Hægra megin á myndinni sjást tóftir [008] og [009]. Tóft [003] er staðsett beint fyrir miðju myndarinnar.

Númer: 2603-004

Hlutverk: Óþekkt

Tegund: Tóft

Staðsetning: A: 550087 N:369156

Ástand: Greinanlegar fornleifar

Horfin: Nei

Hættumat: Lítil hætta

Hættuorsök: Vegna vegagerðar

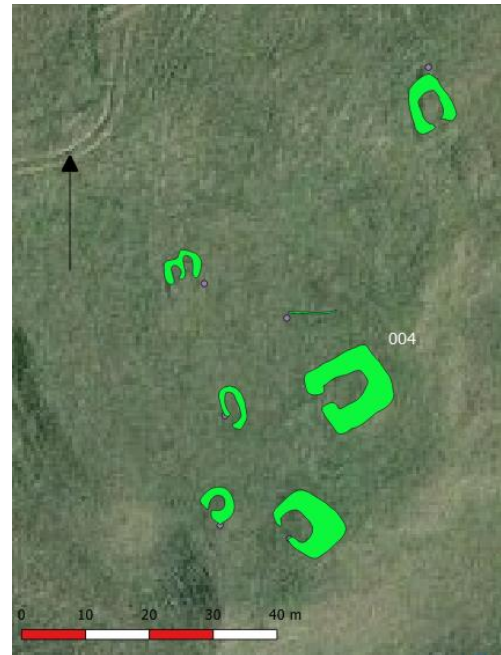
Friðlýst: Nei

Staðhættir Tóftin er staðsett á sléttu svæði milli Birnulækjar og svæðis sem kallast Glennarar. Birnuflóð og Birnuhólar eru neðan við svæðið. Á holtinu er tóftarþyrping og eru sex tóftir sjáanlegar

á yfirborði, niðurgröftur og garðlag. Mögulegt er að þar hafi verið býli áður, en ekki finnast heimildir um að það. Tóftin er um 10,5 m norðaustan við tóft [009] og 6 m sunnan við niðurgröft [005].

Minjalýsing:

Tóftin er ferköntuð og er veggjahæð hennar um 20 cm hátt. Lengd tóftarinnar er 11,8 m, breidd er um 10,8 m og er op til suðvesturs. Innanmál hennar er 6,3 m að lengd og 4,7 m að breidd.

Mynd 6 Staðsetning á rúst [004] í rústaþyrpingu.

Mynd 7. Rúst [004] á yfirborði. Allar rústirnar eru lágar og frekar ógreinanlegar.

Númer: 2603-005**Hlutverk:** Óþekkt**Tegund:** Niðurgröftur**Staðsetning:** A: 550078 N: 369172**Ástand:** Greinanlegar fornleifar**Horfin:** Nei**Hættumat:** Lítil hættu**Hættuorsök:** Vegna vegagerðar**Friðlýst:** Nei**Staðhættir:**

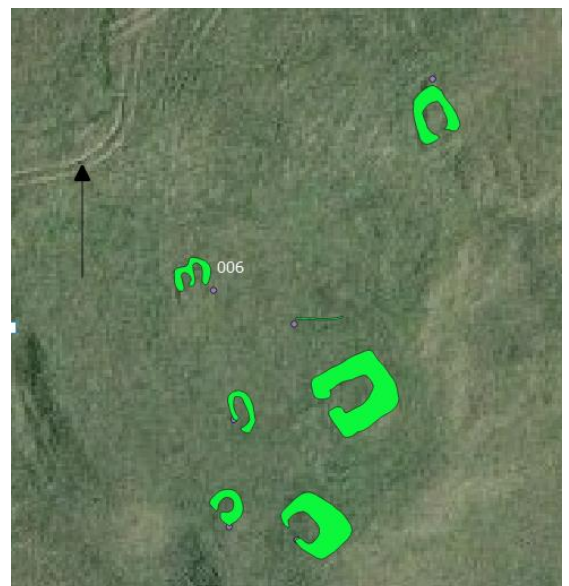
Tóftin er staðsett á sléttu svæði milli Birnulækjar og svæðis sem kallast Glennarar. Birnuflóð og Birnuhólar eru neðan við svæðið. Á holtinu er tóftarþyrping og eru sex tóftir sjáanlegar á yfirborði, niðurgröftur og garðlag. Mögulegt er að þar hafi verið býli áður, en ekki finnast heimildir um að það. Niðurgröfturinn er staðsettur rétt sunnan við garðlag [010] og um 6 m norðan við tóft [004].

Minjalýsing:

Niðurgröfturinn er 7,5 m langur og 20 cm breiður. Ekki er vitað hvert hlutverk niðurgraftarins var en líklega hefur hann tengst byggingunum.

Númer: 2603-006**Hlutverk:** Fjárhús**Tegund:** Tóft**Staðsetning:** A: 550063 N:369178**Ástand:** Vel greinanlegar fornleifar**Horfin:** Nei**Hættumat:** Lítil hættu**Hættuorsök:** Vegna vegagerðar**Friðlýst:** Nei**Staðhættir:**

Tóftin er staðsett á sléttu svæði milli Birnulækjar og svæðis sem kallast Glennarar. Birnuflóð og Birnuhólar

Mynd 8. Staðsetning á rúst [006] í rústaþyrpingu

eru neðan við svæðið. Á holtinu er tóftarpyrping og eru sex tóftir sjáanlegar á yfirborði, niðurgröftur og garðlag. Mögulegt er að þar hafi verið býli áður, en ekki finnast heimildir um að það. Tóftin er um 65 m sunnan við núverandi þjóðveg og um 10 m norðan við garðlag [010].

Minjalýsing:

Tóftin hefur tvö hólfið og er með op til suðurs. Heildar lengd tóftarinnar er 6 m og breidd er um 5 m. Vestari hólfið er 3,7 m að lengd og er innanmál þess 2 m langt og 1,5 m breitt. Austara hólfið er 5 m langt og er innanmál þess 3,5 m langt og 1,5 m breitt. Líklegt er að þetta sé fjárhús og hlaða.

Mynd 9. Rúst [006] á yfirborði.

Númer: 2603-007

Hlutverk: Óþekkt

Tegund: Tóft

Staðsetning: A: 550100 N:369211

Ástand: Greinanlegar fornleifar

Horfin: Nei

Hættumat: Lítil hætta

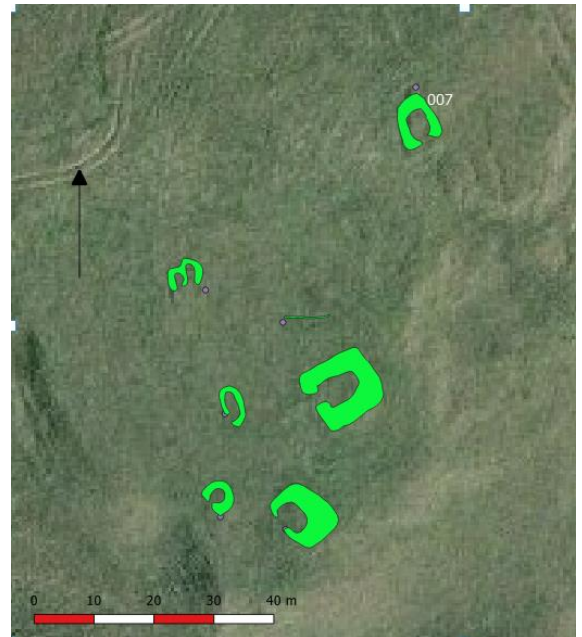
Hættuorsök: Vegna vegagerðar

Friðlýst: Nei

Staðhættir:

Tóftin er staðsett á sléttu svæði milli Birnulækjar og svæðis sem kallast Glennarar. Birnuflóð og Birnuhólar eru neðan við svæðið. Á holtinu er tóftarþyrping og eru sex tóftir sjáanlegar á yfirborði, niðurgröftur og garðlag. Mögulegt er að þar hafi verið býli áður, en ekki finnast heimildir um að það. Tóftin er staðsett 12 m austan við garðlag [010].

Minjalýsing: Tóftin er næstum ferköntuð og er veggjahæð hennar um 30 cm hátt. Tóftin er 8,3 m að lengd, 6,5 m að breidd og er op til suðvesturs. Innanmál hennar er 4,7 m að lengd og 3,5 m að breidd.

Mynd 10. Staðsetning á rúst [007] í rústaþyrpingu

Mynd 11. Rúst [007]. Rétt neðan við beðaslétturarnar.

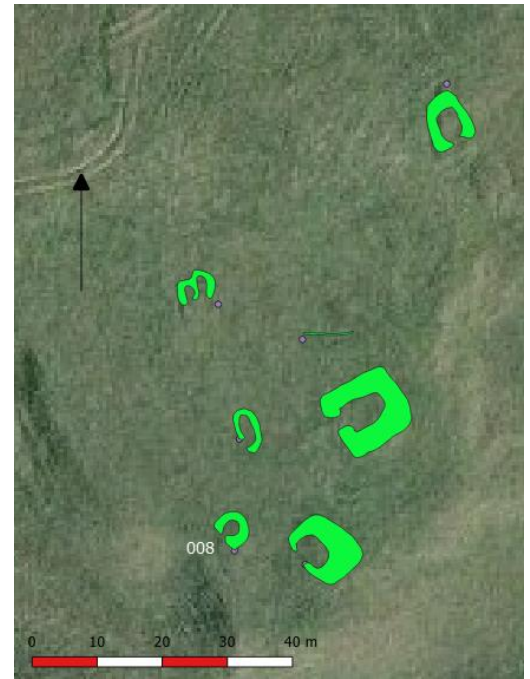
Númer: 2603-008**Hlutverk:** Óþekkt**Tegund:** Tóft**Staðsetning:** A: 550068 N:369141**Ástand:** Vel greinanlegar fornleifar**Horfin:** Nei**Hættumat:** Engin hætta**Hættuorsök:** Vegna vegagerðar**Friðlýst:** Nei**Staðhættir:**

Tóftin er staðsett á sléttu svæði milli Birnulækjar og svæðis sem kallast Glennarar. Birnuflóð og Birnuhólar eru neðan við svæðið. Á holtinu er tóftarþyrping og eru sex tóftir sjáanlegar á yfirborði, niðurgröftur og garðlag.

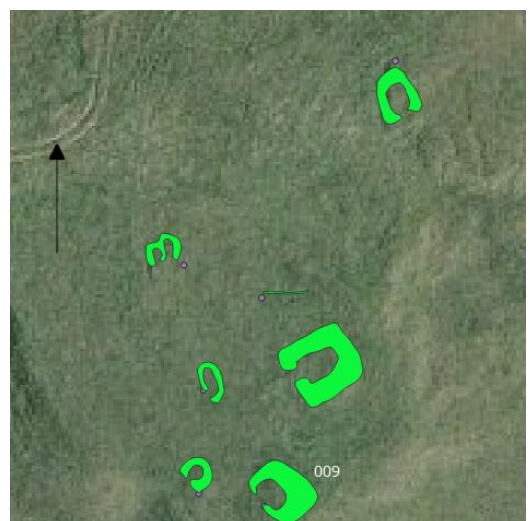
Mögulegt er að þar hafi verið býli áður, en ekki finnast heimildir um að það. Tóftin er staðsett í um 5 m utan við áhrifasvæði veglínu en hún er höfð hér með þar sem hún er hluti af tóftarþyrpingunni sem er á Stekkjarholti.

Minjalýsing:

Tóftin er næstum hringlaga og er veggjahæð hennar um 20 cm hátt. Tóftin er 5,4 m að lengd, 4,5 m að breidd og er opin til suðvesturs. Innanmál hennar er um 3 m að lengd og 2,5 m að breidd.

Númer: 2603-009**Hlutverk:** Óþekkt**Tegund:** Tóft**Staðsetning:** A: 550080 N:369136**Ástand:** Greinanlegar fornleifar**Horfin:** Nei**Hættumat:** Engin hætta**Hættuorsök:** Vegna vegagerðar**Friðlýst:** Nei

Mynd 12. Staðsetning á rúst [008] í rústaþyrpingu

Mynd 13. Staðsetning á rúst [009] í rústaþyrpingu

Staðhættir: Tóftin er staðsett á sléttu svæði milli Birnulækjar og svæðis sem kallast Glennarar. Birnuflóð og Birnuhólar eru neðan við svæðið. Á holtinu er tóftarþyrping og eru sex tóftir sjáanlegar á yfirborði, niðurgröftur og garðlag. Mögulegt er að þar hafi verið býli áður, en ekki finnast heimildir um að það. Tóftin er staðsett í um 10 m utan við áhrifasvæði veglínu en hún er höfð hér með þar sem hún er hluti af tóftarþyrpingunni sem er þar á Stekkjarholti.

Minjalýsing:

Tóftin er næstum ferköntuð með rúnuð horn og er veggjahæð hennar um 25 cm. Tóftin er 10,5 m löng, 8,5 m að breidd og er opin til suðvesturs. Innanmál hennar er um 5,3 m að lengd og 3,5 m að breidd.

Númer: 2603-010

Hlutverk: Túngarður

Tegund: Garðlag

Staðsetning: A: 550085

N:369207

Ástand: Greinanlegar
fornleifar

Horfin: Nei

Hættumat: Lítil hættu

Hættuorsök: Vegna
vegagerðar

Friðlýst: Nei

Staðhættir:

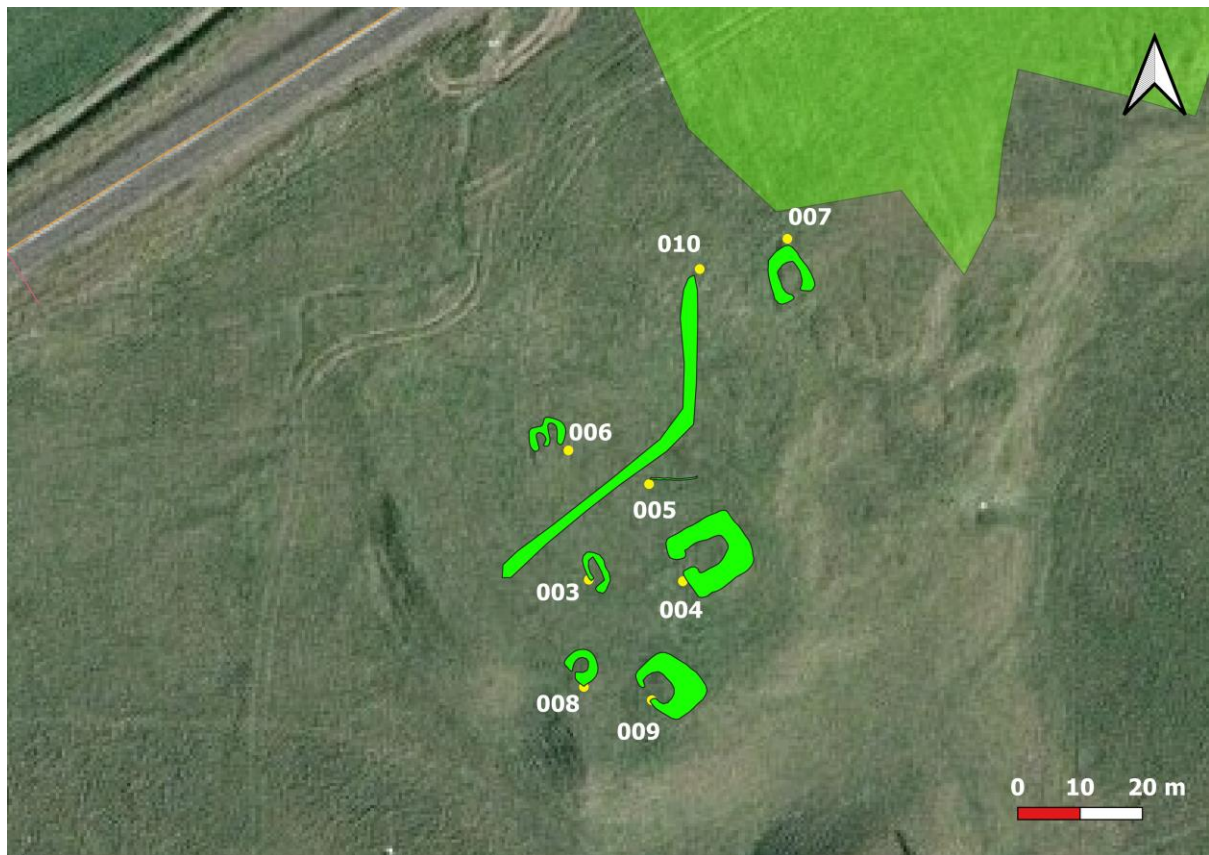
Garðlagið er staðsett á svæði sem kallast Stekkjarholt. Þar er tóftarþyrping og eru sex tóftir sjáanlegar á yfirborði, niðurgröftur og garðlag. Garðlagið er staðsett milli tóftar [006] og tófta [003, 004, 008, 009] og niðurgræfta [005].

Minjalýsing:

Garðlagið er 62 m langt og snýr efri hluti þess í norður-suður og beygir það svo og snýr í suðvestur-norðaustur.

Mynd 14. Hér sér móta fyrir túngarði á túninu.

Mynd 15. Tóftarþyrping ofan við Birnuhóla og Birnuflóð ásamt niðurgreftri [005] og garðlagi [010].

Númer: 2603-011

Sérheiti: Glennarar

Hlutverk: Beðslétta

Tegund: Tún

Staðsetning: A:550071 N:369253

Ástand: Vel greinanlegar fornleifar

Horfin: Nei

Hættumat: Lítil hættu

Hættuorsök: Vegna vegagerðar

Friðlýst: Nei

Staðhættir:

Mynd 16. Beðslétta [011] á svæði sem kallast Glennarar.

Í örnefnaskrá Keldunúps segir; „Austan í Börðunum er stórt holt, rétt vestan við ána, sem heitir Stekkjarholt. Mýrinni var skipt í skákir neðan við þjóðveginn. Næst brúnni á Hörgsá er Innstaskák. Þar er nýrækt. Aðeins vestar eru Glennarar, ”¹³

Minjalýsing:

Glennarar er graslendi þar sem greinilegar rákir eru sjáanlegar í túninu. Beðsléttur á túninu ná yfir svæði sem er um 234 m að lengd og 72,5 m að breidd.

Mynd 17. Beðsléttur [011] norðaustan við tófarþyrpingu á Mönudýsskák.

¹³ Örnefnaskrá Keldunúps, Ari Gíslason skráði, bls. 1.

Númer: 2603-012

Hlutverk: Túngarður

Tegund: Garðlag

Staðsetning: A: 550267 N: 369405

Ástand: Vel greinanlegar fornleifar

Horfin: Nei

Hættumat: Lítil hætta

Hættuorsök: Vegna vegagerðar

Friðlýst: Nei

Staðhættir:

Í örnefnaskrá Keldunúps segir:
„Austan í Børðunum er stórt holt, rétt vestan við ána, sem heitir Stekkjarholt. Mýrinni var skipt í skákir neðan við þjóðveginn. Næst brúnni á Hörgsá er Innstaskák. Þar er

Mynd 18. Garðlag [012] á Stekkjarholti.

nýrækt. Aðeins vestar eru Glennarar.”¹⁴ Garðlagið er í 24 m fjarlægð suðaustan við þjóðveg og er staðsett rétt vestan við Stekkjarholt á graslendi sem kallast Glennarar.

Minjalýsing:

Garðlagið er bogadregið og er lengd þess um 50 m og breidd þess er 3,2 m. Garðlagið hefur líklegast haldið áfram til norðurs en því hefur verið raskað við gerð núverandi þjóðvegs.

¹⁴ Örnefnaskrá Keldunúps, Ari Gíslason skráði, bls. 1.

Númer: 2603-013

Hlutverk: Stekkur

Tegund: Tóft

Staðsetning: A: 550328

N:369454

Ástand: Vel greinanlegar
fornleifar

Horfin: Nei

Hættumat: Lítil hætta

Hættuorsök: Vegna

vegagerðar

Friðlýst: Nei

Staðhættir:

Norðaustan við garðlag [012] er ílöng tóft með rúnnuð horn. Tóftin er staðsett á holti sem kallast Stekkjarholt og er líklegt að hér hafi verið stekkur. Í örnefnaskrá Keldunúps segir: „Austan í Börðunum er stórt holt, rétt vestan við ána, sem heitir Stekkjarholt.“¹⁵ Tóftin er um 20 m norðan við rétt [014].

Minjalýsing:

Ílöng tóft sem snýr í norðvestur-suðaustur og hefur ekkert greinilegt op. Tóftin er 10,5 m löng og 5,5 m breið. Innanmál er 8,5 m að lengd og 4 m að breidd. Veggjaþykkt er um 1 m.

Mynd 19. Fyrir miðju sést líkleg stekkarúst [013] og er hún staðsett á holti sem kallast Stekkjarholt.

Númer: 2603-014

Hlutverk: Rétt

Tegund: Aðhald

Staðsetning: A: 550345 N:369425

Ástand: Vel greinanlegar fornleifar

Horfin: Nei

Hættumat: Lítil hætta

Hættuorsök: Vegna vegagerðar

¹⁵ Örnefnaskrá Keldunúps, Ari Gíslason skráði, bls. 1.

Friðlýst: Nei**Staðhættir:**

Réttin er staðsett á holti sem kallast Stekkjarholt og er líklegt að þar hafi verið stekkur ofan við réttina. Í örnefnaskrá Keldunúps segir: „*Austan í Börðunum er stórt holt, rétt vestan við ána, sem heitir Stekkjarholt.*“¹⁶ Réttin er um 20 m sunnan við líklega stekkjartóft [013]. Réttin er merkt inn á Herforingjaráðskort frá 1904.

Minjalýsing:

Hringlaga rétt sem virðist hafa tvö op, stærra opið er til norðvesturs og það minna til suðurs. Réttin er 12 m löng og 10,8 m breið. Innanmál réttarinnar er 8 m að lengd og 7 m að breidd. Veggjaþykkt er um 2 m.

Mynd 20. Rétt [014] staðsett á Stekkjarhól.

¹⁶ Örnefnaskrá Keldunúps, Ari Gíslason skráði, bls. 1.

Númer: 2603-015

Hlutverk: Leið

Tegund: Vegur

Staðsetning: A: 550042 N:369366

Ástand: Ekki sést til fornleifa

Horfin: Já

Hættumat: Lítil hættu

Hættuorsök: Vegna vegagerðar

Friðlýst: Nei

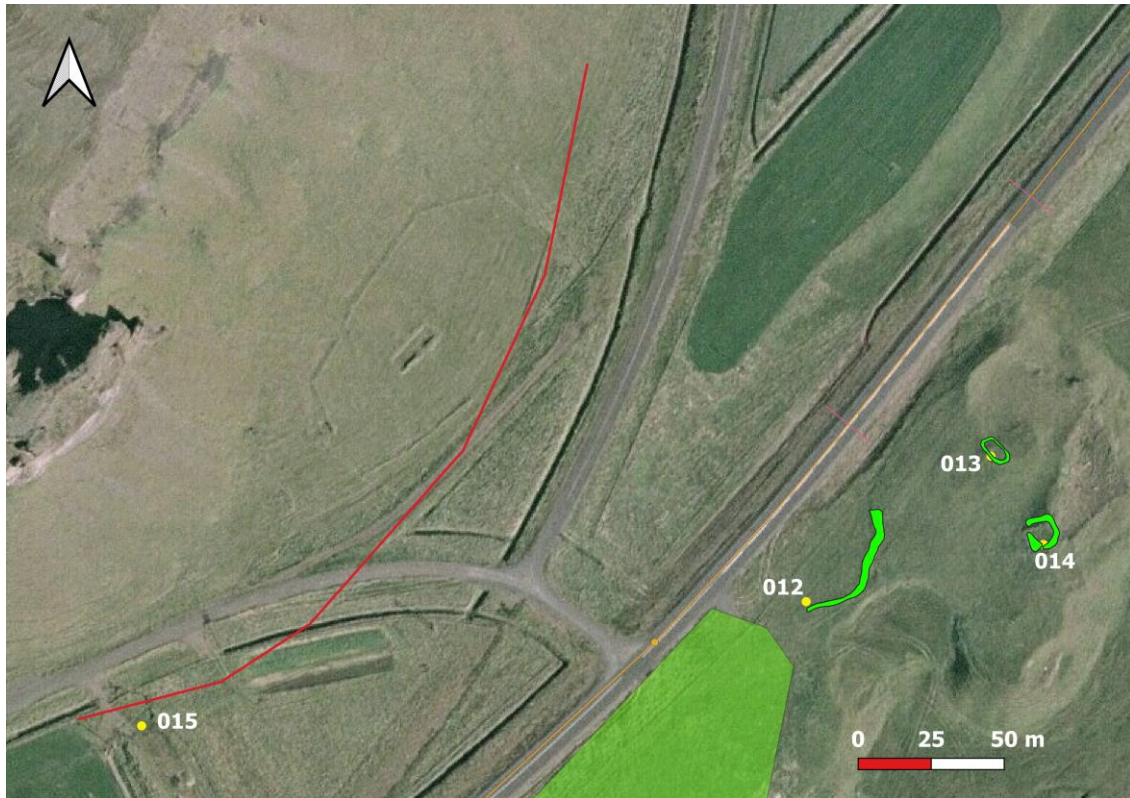
Staðhættir:

Inn á Herforingjaráðskorti frá 1904¹⁷ er vegur merktur fram hjá bænum Keldunúpi og fram fyrir Keldunúp við Stekkatún og heldur þaðan áfram til norðurs yfir Núpsmýri og þaðan upp yfir Hörgsá. Vegurinn fer rétt sunnan við minjar sem eru við Stekkatúnið og fylgir þar núverandi Hörgsdalsvegi.

Minjalýsing:

Vegurinn er ekki sjáanlegur á yfirborði en bílför eru sjáanleg á svipuðum stað og vegurinn hefur legið og hefur núverandi vegur upp að Hörgsdal líklega verið lagður á sama stað og eldri vegurinn. Vegurinn var að minnsta kosti 315 m langur innan áhrifasvæðis.

¹⁷ Herforingjaráðskort, Prestbakki-Kirkjubæjarklaustur, N.V. 78, 1904

Mynd 21. Garðlag [012], stekkjarrúst [013] og rétt [014] á Stekkjarholti. Vegur [015] staðsettur norðan við núverandi veg fer rétt fram hjá Stekkatúni þar sem minjar eru sjáanlegar ofan við veginn. Minjar þessar eru utan 100 m áhrifasvæðis við veg.

3.3 Saga Hörgslands

Hörgslandsþorp eru jarðir næst vestan við Foss á Síðu. Þar eru bæirnir Hörgsland I og II, Hörgslandskot og Múlakot.¹⁸ Í Jarðatali Johnsen frá 1847 er jörðin Hörgsland metin á 24 hundruð ásamt hjáleigunum Hörgslandskoti, Mosakoti og Múlakoti, og var ábúandi jarðarinnar spítalavörður. Þar kemur fram að ekki var getið um hjáleigurnar fyrr en árið 1806, nema Hörgslandskots sem var nefnt 1760.¹⁹

Hörgsland á Síðu er getið í Svínafellssögu í Sturlungasögu. Þar kemur fram að Sæmundur Ormson goði á Svínafelli í Örafum ætti þar bú sem hann hafði tekið landið af Hákonni smíð Móðólfssyni.²⁰

Í máldaga Kirkjubæjarklausturs frá 1343 og 1397 kemur fram að ítölur klaustursins í Kirkjubæ séu hálf mörk af Hörgslandi.²¹ Í sóknarbréfi Jóns Oddsonar á Hörgslandi frá árinu 1512 kemur fram að Jón Oddsson á Hörgslandi gefur Erlendi bónda Bjarnarsyni eignir og sóknarfé nokkurt.²²

Á 17. öld voru hér á landi stofnaðir spítalar í hverjum landsfjórðungi og var lagt til að jarðirnar Hörgsland, Kallaðarnes, Klausturhólar, Gufunes, Hallbjarnareyri og Möðrufell yrðu nýttar í það. Þessir spítalar voru einkum ætlaðir holdsveikum. Var þá árið 1652 Hörgsland á Síðu látin vera spítalajörð fyrir austurlandið. Um 1760 var landlæknisembættið stofnað og með því hurfu þeir spítalar en þó héldu jarðirnar áfram að vera spítalajarðir og afgangur þeirra og spítalahlutir greiddust í spítalasjóð sem síðar rann inn í landssjóð.²³

Innan Hörgslands jarðar eru margar áveitur. Áveiturnar hafa verið komnar upp til að tryggja góðan grasvöxt og garðar gerðir til að hafa hemil á vatninu, hvort sem mikið var í ánum eða ekki.²⁴ Áveiturnar á Síðu voru líklega bæði seytluveitur og flóðáveitur þar sem vatni er veitt í skurðakerfi frá upptökustað yfir stærra landssvæði.²⁵ Seytluveitur eru þegar vatni er leitt eftir skurðum út frá vatni og þaðan dreift yfir áveitusvæði. Þar skipta

¹⁸ Örnefnaskrá Hörgslandsþorps, Ari Gíslason skráði. Bls. 1.

¹⁹ *Jarðatal Johnsen*, 1847, bls. 7, 447.

²⁰ *Sturlunga saga*, II bindi, bls. 97-98.

²¹ *Íslenskt fornbréfasafn* II, bls. 781; IV, bls. 239.

²² *Íslenskt fornbréfasafn* VIII, bls. 364.

²³ Jón Þorkellsson. 1908, bls. 7

²⁴ Sigurður Sigurðarson, 1919, bls. 1

²⁵ Pálmi Einarsson, 1941, bls. 85.

flóðgarðar svæðinu í hólfi og eru ræsi sem liggja í gegnum flóðgarðana. Flóðáveitur voru oft í mýrlendi og á hallalitlum svæðum, þar flæddi vatn inn við réttar aðstæður með aðstoð flóðgarða.²⁶

Áveitur voru almennt stundaðar til forna og er meðal annars sagt í Grágás; „*Hann á að gera stíflur í engi því, en hann vill, og grafa engi sitt til, og veita svo vatni á engið. Hann skal á sínu landi hefja upp veituna, enda skal þaðan falla á hinn forna farveg. Eigi skal hann annara manna lönd meiða í veitu sinni.*“²⁷

Sumarið 1875 ferðaðist Sveinn búfræðingur Sveinsson um Skaftafells- og Rangárvallasýslur. Á því ferðalagi leiðbeindi hann vatnsveitingar á 80 bæjum af þeim 122 sem hann ferðaðist til. Sumrin 1876 og 1877 leiðbeindi hann framfærslu og áveitu á rúmum 100 bæjum til viðbótar.²⁸

Í Vestur-Skaftafellssýslu eru miklar áveitur og á Síðunni eru áveitur á flestum jörðum. Stærstu áveiturnar eru að finna á Hörgslandi, Breiðabólstað, Fossi, Maríubakka og Teigingalæk.²⁹ Á Brunasandi eiga Foss og Hörgsland á Síðu mikið land sem gróið hefur upp. Sigurður Sigurðarson segir svo um áveiturnar þar: „*Allstaðar á sandinum hagar vel til með áveitu. Hefir þegar verið gert þar töluvert í því efni, einkum á Teigingalæk og Hruna. En áveitusvæði mætti auka mjög mikið, og nota til þess vatnið úr lækjunum, og svo Fossálana að vestanverðu, einkum á svonefndar „Svæður“, sem tilheyra Fossi og Hörgslandi. Það er engum vafa undirorpið, að mestan hluta Brunasands mætti gera að samfelldu áveituengi, bæði með uppistöðu að neðanverðu á Sandinum og seytluveitu að ofan. – Áveituvatnið er bergvatn, en allstaðar þar sem því er veitt á, er komin sæmileg slægja eftir 2-3 ár.*“³⁰

Innan landamarka Hörgslands voru átta minjar skráðar. Voru það sex áveitur Hörgslandsvatnsveitunnar og tveir vegir.

²⁶ Ragnheiður Gló Gylfadóttir, 2020, bls. 16-17.

²⁷ Grágás, II, bls. 95.

²⁸ Sigurður Sigurðarson, 1919, bls. 10

²⁹ Sigurður Sigurðarson, 1919, bls. 16

³⁰ Sigurður Sigurðarson, 1919, bls. 56

3.4 Fornleifaskráning Hörgslands

Númer: 2603-016

Hlutverk: Áveita

Tegund: Garður, niðurgröftur

Staðsetning: A: 551417 N: 370171

Ástand: Vel greinanlegar fornleifar

Horfin: Nei

Hættumat: Mikil hætta

Hættuorsök: Vegna vegagerðar

Friðlýst: Nei

Staðhættir:

Áveitan er staðsett á engjastykki sem kallast Mosakotsengjar og tengist við áveitu [017].

Minjalýsing:

Vatn hefur runnið í skurði meðfram garðinum og myndar áveitan tvö hól og hefur það verið til að hafa betri stjórn á vatninu út á engjarnar. Vestari hólfið er 85 x 75 m að stærð og austari hólfið er 160 x 105 m að stærð. Alls er áveitan er 250 m að lengd og myndar hólfið við áveitu [017] sunnan til. Aðfærsluskurður er vestan við áveituna.

Númer: 2603-017

Hlutverk: Áveita

Tegund: Garður, niðurgröftur

Staðsetning: A: 551433 N: 370139

Ástand: Vel greinanlegar fornleifar

Horfin: Nei

Hættumat: Mikil hætta

Hættuorsök: Vegna vegagerðar

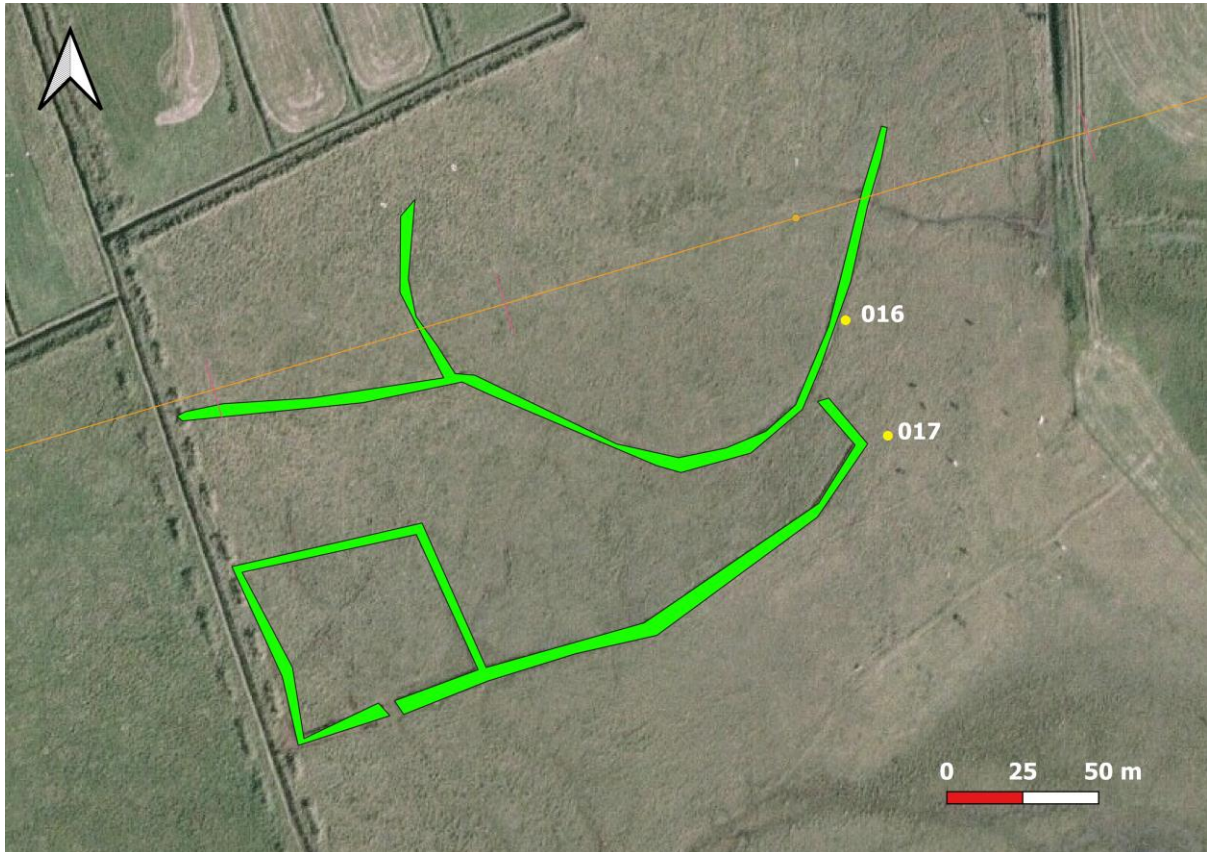
Friðlýst: Nei

Staðhættir:

Áveitan er staðsett á engjastykki sem kallast Mosakotsengjar og tengist við áveitu [016].

Minjalýsing:

Ferkantað hól er á áveitunni vestan megin og hefur það verið til að hafa betri stjórn á vatninu út á engjarnar. Hólfið er 63 x 60 m að stærð og er op sunnan megin. Áveitan er 238 m að lengd og virðist mynda hól við áveitu [016] norðan til þar sem op er norðaustan megin á milli þeirra. Aðfærsluskurður er vestan við áveituna.

Mynd 22. Áveitur [016] og [017]. Þar sjást hól sem hafa verið til að hafa stjórn á vatninu út á engjarnar. Appelsínugul lína er miðlína nýs vogs.

Númer: 2603-018

Hlutverk: Áveita

Tegund: Garður

Staðsetning: A: 551711 N: 370385

Ástand: Greinanlegar fornleifar

Horfin: Nei

Hættumat: Mikil hætta

Hættuorsök: Vegna vegagerðar

Friðlýst: Nei

Staðhættir:

Áveituskurðirnir eru staðsettir á svæði milli Litlaholts og Austurengjar.

Minjalýsing:

Áveitan er L-laga og fer meðfram bakka Rauðáar vestan megin og beygir svo þvert yfir engjar í átt að Litlaholti og tengist þar við læk. Vatninu úr ánni er dreift með skurðinum yfir svæðið. Áveitan er alls um 240 m löng.

Númer: 2603-019

Hlutverk: Áveita

Tegund: Garður, niðurgröftur

Staðsetning: A: 551737 N: 370349

Ástand: Greinanlegar fornleifar

Horfin: Nei

Hættumat: Mikil hætta

Hættuorsök: Vegna vegagerðar

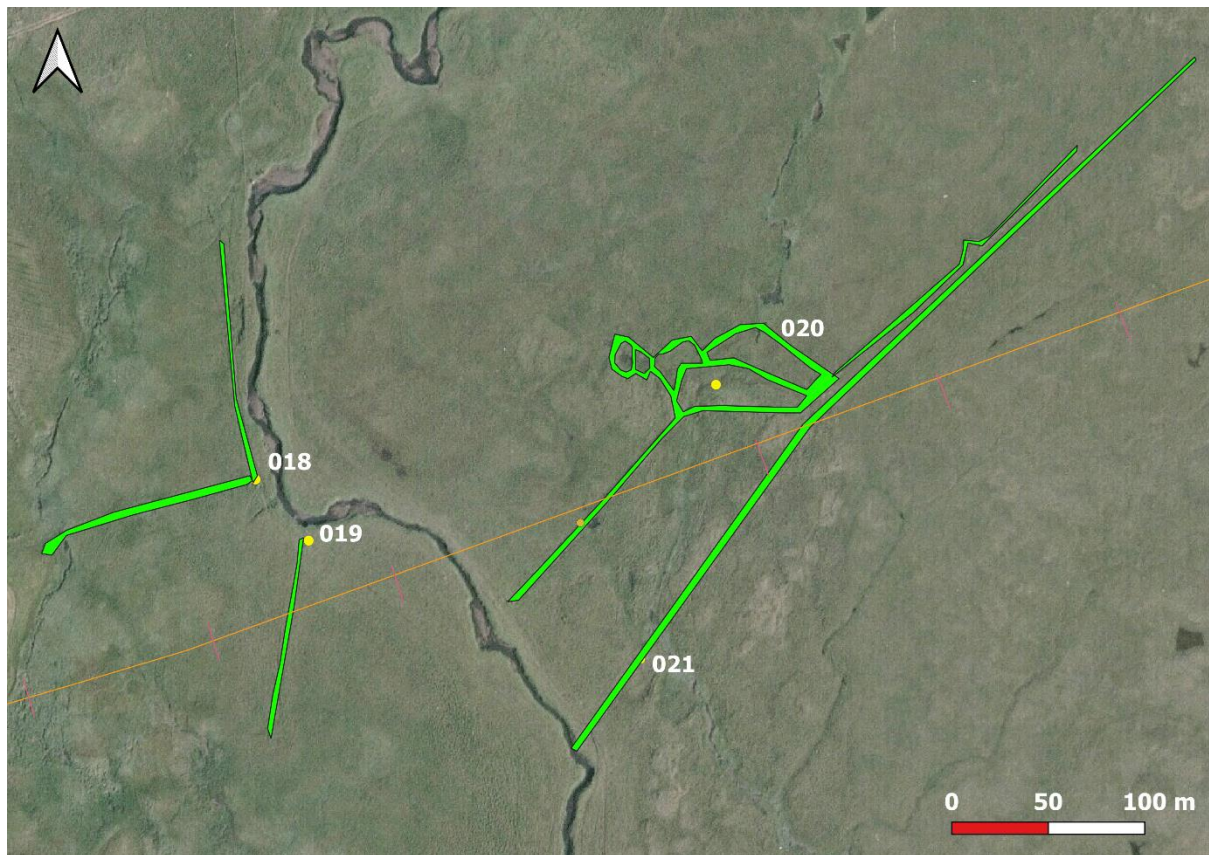
Friðlýst: Nei

Staðhættir:

Áveituskurðurinn er staðsettur á svæði milli Litluholta og Austurengja.

Minjalýsing:

Áveitan snýr nokkurn veginn í norður-suður og er um 40 m sunnan við áveitu [018]. Vatn flæðir með skurðinum frá Rauðá og þaðan niður út á engjarnar. Áveitan er um 105 m löng.

Mynd 23. Áveituskurðir og garðar [018], [019], [020] og [021] á Hörgslandi. Appelsínugul lína er miðlína nýs vegs.

Númer: 2603-020

Hlutverk: Áveita, Varnargarður

Tegund: Garður

Staðsetning: A: 551952 N:370430

Ástand: Greinanlegar fornleifar

Horfin: Nei

Hættumat: Mikil hætta

Hættuorsök: Vegna vegagerðar

Friðlýst: Nei

Staðhættir:

Áveitan er staðsett á Austurengjum og nær inn að mýrinni Gunnarsflóði.

Minjalýsing:

Áveitan hefur tvo langa skurði, einn til suðvesturs og annar til norðausturs. Í miðjunni eru fimm hólfa sem eru öll mismundi að stærð. Hólfunum er skipt svo til að hafa stjórn á vatninu. Við vettvangsrannsókn var sjáanlegt að innan hólfa var vatnið mjög djúpt og er

líklegt að garðar hafi verið reistir þar í kring til að vernda búfénað. Áveitan liggur samhliða áveitu [021].

Áveitan er alls 376 m löng. Suðvestur skurður áveitunnar nær frá hólfi 4 niður að Rauðá og er 129 m löng. Norðaustur skurður nær frá hólfi 5 og þaðan upp til norðausturs. Skurðurinn er 172 m langur. Áveituhólf er á miðjum skurðinum og er líkleg upprás.

Hólf 1 er vestast og er 22 x 13 m að stærð. Hólf 2 er austan við hólfi 1 og er 16,8 x 11 m að stærð. Hólf 3 er austan við hólfi 2, vestan við hólfi 4 og er 27 x 27 m að stærð. Hólf 4 er austan við hólfi 3, norðan við hólfi 5 og er 63 x 23 m að stærð. Hólf 5 er syðsta hólfið og er 68,8 m að lengd og 22 m að breidd.

Mynd 24. Hér fyrir miðju sjást hólfin greinilega á áveitu [020].

Númer: 2603-021

Hlutverk: Áveita

Tegund: Garður

Staðsetning: A: 551917 N:370284

Ástand: Greinanlegar fornleifar

Horfin: Nei

Hættumat: Mikil hætta

Hættuorsök: Vegna vegagerðar

Friðlýst: Nei

Staðhættir:

Áveitan er staðsett frá Rauðá og nær inn að mýrinni Gunnarsflóði.

Minjalýsing:

Garðurinn er um 482 metrar og samsíða áveitu [020] liggur í suðvestur-norðaustur.

Mynd 25. Áveita [020] og áveita [021].

Númer: 2603-022

Hlutverk: Leið

Tegund: Vegur

Staðsetning: A: 552168 N:370025

Ástand: Illgreinanlegar fornleifar

Horfin: Nei

Hættumat: Mikil hætta

Hættuorsök: Vegna vegagerðar

Friðlýst: Nei

Staðhættir:

Vegur liggur frá Gömlusvæðum meðfram Merkilæk vestan megin og upp að Gunnarsflóði.

Minjalýsing:

Vegurinn er rétt sjáanlegur meðfram Merkilæk og er um 723 m að lengd og um 3 m að breidd. Líklega hefur vegurinn verið notaður til þess að komast niður að Gömlusvæðum þar er sandur sem er að gróa upp.

Númer: 2603-023

Hlutverk: Leið

Tegund: Vegur

Staðsetning: A: 550485 N:369457

Ástand: Ekki sést til fornleifa

Horfin: Já

Hættumat: Lítil hætta

Hættuorsök: Vegna vegagerðar

Friðlýst: Nei

Staðhættir:

Inn á Herforingjaráðskort frá 1904³¹ er merktur vegur á milli jarðanna Keldunúps og Hörgslands. Vegurinn á upptök sín við varðaðan veg við mýrina Birnuflóð og fer þaðan

³¹ Herforingjaráðskort, Prestbakki-Kirkjubæjarklastur, N.V 78, 1904

upp til norðurs með Hörgsá, yfir Trékerlingarbakka og graslendið Aurhólma og þaðan upp að Hörglandsþorpi.

Minjalýsing:

Vegurinn er ekki sjáanlegur á yfirborði en hefur hann verið að minnsta kosti um 711 metrar.

3.5 Saga Foss

Jörðin Foss á Síðu er vestan við jarðirnar Þverá og Hraunból, og austan við jörðina Hörgsland. Á Fossi eru sex bæir, einn er neðan við núverandi þjóðveg og heitir hann Hamrafoss og eru hinir fimm ofan vegar og eru það Foss I, Foss II, Foss III, Stuðlafoss og Fagrifoss. Bæirnir á Fossi draga nafn sitt af háum fossi sem steypist fram af brúninni.³²

Í Jarðatali Johnsen frá 1847 er jörðin Foss metin á 24 hundruð, þar er hálf jörðin í eigu Kirkjubæjarklausturs og hálf í bændaeign.³³

Á jörðinni Foss eru friðlýstar minjar en þær eru utan við áhrifasvæði nýja vegsins. Minjarnar eru nú í landareign Foss III og í friðlýsingaskrá Minjastofnunar Íslands segir svo um minjarnar: „*Akurgirðingar miklar, fornar, í brekkunni vestur frá bæjarlæknum. Sbr. Árb. 1909: 10. Skjal undirritað af MP 25.10.1930. Þinglýst 28.05.1931.*“³⁴

Líkt og kom fram í sögu Hörgslands eru mikið um áveitur innan jarðamarka Foss. Engar áveitur voru sjáanlegar innan áhrifasvæðis nýja vegsins en tveir vegir voru skráðir.

3.6 Fornleifaskráning Foss

Númer: 2603-024

Hlutverk: Leið

Tegund: Vegur

Staðsetning: A: 554452 N:371422

Ástand: Ekki sést til fornleifa

Horfin: Já

³² Örnefnaskrá Foss, Ari Gíslason skráði, bls. 1

³³ Jarðatal Johnsen, 1847, bls. 7.

³⁴ Minjastofnun Íslands, 1990. bls. 47. <https://www.minjastofnun.is/media/skjol-i-grein/fridlysingaskra-med-vidbotum.pdf>

Hættumat: Hætta

Hættuorsök: Vegna vegagerðar

Friðlýst: Nei

Inn á Herföringjaráðskort frá 1904³⁵ er merktur inn ógreinilegur vegur sem á upptök sín við Stakkarsleiti og fer þaðan niður til suðausturs yfir túnið Stakkarsmýri, niður yfir Aura sem er í landi Foss og tengist þar við varðaðan veg.

Minjalýsing:

Vegurinn er ekki sjáanlegur á yfirborði og samkvæmt herföringjaráðskorti hefur hann verið um 7,5 km.

Númer: 2603-025

Hlutverk: Leið

Tegund: Vegur

Staðsetning: A: 556550 N: 372037

Ástand: Illgreinanlegar fornleifar

Horfin: Að hluta

Hættumat: Hætta

Hættuorsök: Vegna vegagerðar

Friðlýst: Nei

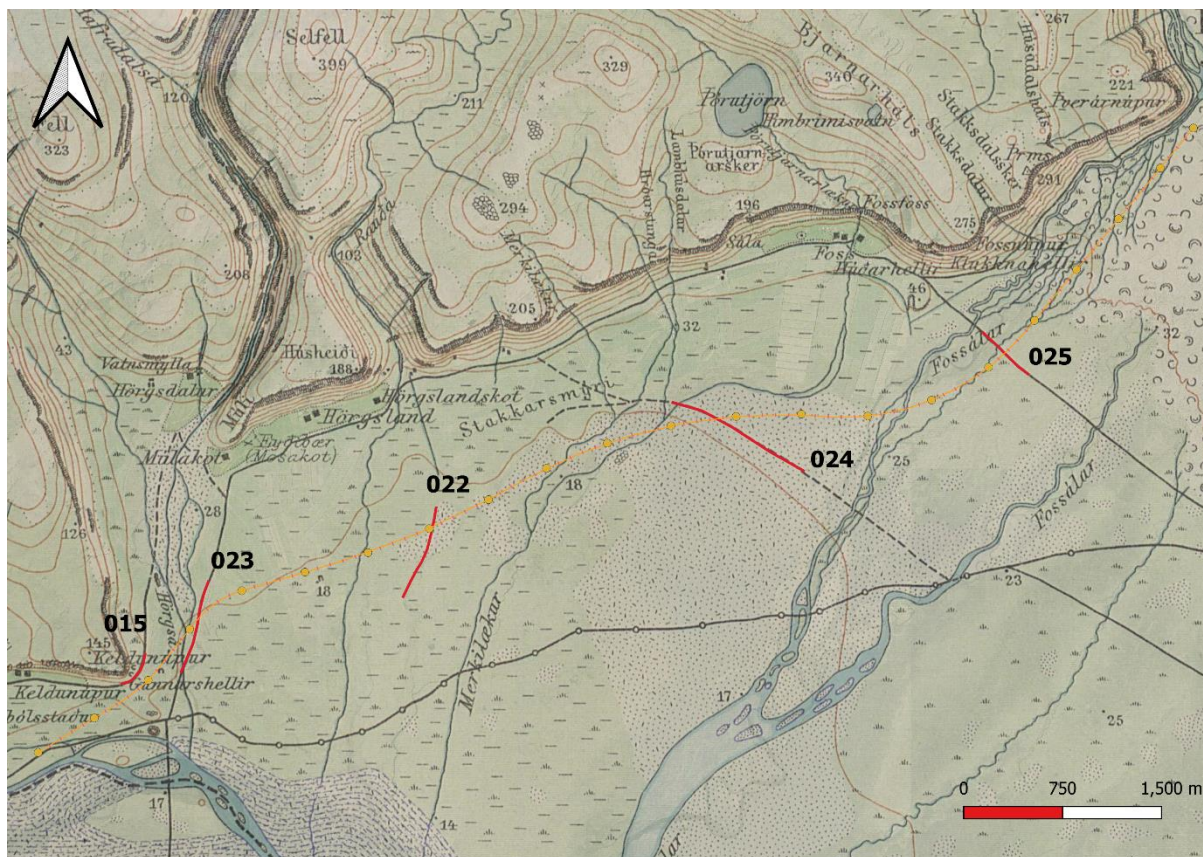
Inn á Herföringjaráðskort frá 1904³⁶ er merktur vegur. Vegurinn á upptök sín við Holtsbrekkur þar sem hann fer svo niður til suðausturs, yfir Aurana og tengist svo við varðaðan veg vestan við bæinn Hraunból sunnan Brunahrauns.

Minjalýsing:

Vegurinn er ekki sjáanlegur á yfirborði innan áhrifasvæðis en rétt sést í hann suðvestan til á sandinum. Samkvæmt Herföringjaráðskorti hefur vegurinn verið um 3,2 km langur.

³⁵ Herföringjaráðskort, Prestbakki-Kirkjubæjarklaustur, N.V 78, 1904

³⁶ Herföringjaráðskort, Prestbakki-Kirkjubæjarklaustur, N.V 78, 1904

Mynd 26. Leiðir merktar inn með rauðu innan áhrifasvæði vegar. Vegirnir voru merkir inn á Herforingjaráðskort frá 1904. Leið [022] er ekki merkt inn á kortið en líklegt er að sú leið sé framhald af leið sem liggur niður til suðurs austan við Hörgslandskot.

4. NIÐURSTÖÐUR

Alls voru 25 minjar skráðar við rannsóknina. Á Keldunúpslandi voru 15 minjar skráðar og voru það tvær réttir [001, 014], vegur [015], stekkur [013], fjárhús [006], beðslétta [011], þrír túngarðar [002, 010, 012], niðurgroftur [005] og fimm tóftir með óþekkt hlutverk.

Á Hörgslandi voru átta minjar skráðar og voru það sex áveitur Hörgslandsvatnaveitunnar [016, 017, 018, 019, 020, 021] og tveir vegir [022, 023].

Á landi Foss voru tvær minjar skráðar og voru það heimildir um vegi [023] og [024] sem voru merktir inn á Herforingjaráðskort.

Mögulegt er að gamalt býli hafi verið austan við Birnulæk þar sem tóftarþyrpingin er, en þó eru engar heimildir fyrir því, en erfitt er að segja til um hlutverk þessara mannvirkja á yfirborði. Tvíhólfa tóft [006] er innan garðlags norðan til og hefur það líklega verið fjárhús og hlaða. Það sem er sérstakt við þessar minjar eru að þær eru margar saman á nokkuð sléttu túni. Oft finnast býli sem engar heimildir eru til um en samt sem áður er alveg eins víst að þarna sé aðeins um að ræða svæði sem hefur þótt gott að vera með útihús á og að þar hafi verið byggð nokkur hús á mismundandi tímum. Rústirnar eru mjög sokknar og gætu verið nokkuð gamlar. Þær eru ekki í neinni hættu vegna vegaframkvæmda.

Tóftin á Stekkjarholti hefur líklega verið stekkur þar sem svæði eru oft kölluð eftir þeirri starfsemi sem fór þar fram. Á Stekkjarholti var einnig rétt og garðlag sem geta hafa tengst stekknunum þar.

Ljóst er að á Síðu hefur verið mikið um vatnsveitur og árnar notaðar til að koma vatni út á engjarnar. Ummerki um áveitur eru sjáanlegar á jörðunum þremur sem nýi vegurinn fer yfir. Þó voru einungis áveitur innan Hörgslands sem eru í hættu vegna vegagerðar en áveitur Keldunúps og Foss er utan við áhrifasvæðið.

Af þeim fimm vegum sem voru skráðir er einungis einn sjáanlegur innan áhrifasvæðis nýja vegsins. Vegur [022] á Hörgslandi er rétt sjáanlegur meðfram Merkilæk og er sá vegur ekki merktur inn á Herforingjaráðskort. Núverandi vegur að Hörgsdal frá Keldunúpi hefur verið lagður á sama stað og vegur [015] sem var merktur inn á Herforingjaráðskort.

Vegir [023, 024 og 025] voru merktir inn á herforingjaráðskort og tengjast allir við varðaða leið til suðurs. Vegir [023 og 024] eru ekki sjáanlegir á yfirborði og því horfnir. Vegur [025] er ekki sjáanlegur á yfirborði innan áhrifasvæðis var hægt að greina útlínur hans neðar til á sandinum.

Þær minjar sem eru í hættu vegna nýrrar veglagningar eru innan jarðarmarka Hörgslands og Foss. Þar mun vegurinn fara yfir áveitur [016, 019, 020 og 021] og vegi [023, 024 og 025]. Líklegt eru að þessar áveitur séu frá því um og eftir 1880. Mikið er af áveitu görðum um allt svæðið. Telja verður þá röskun sem verður á áveitugörðunum þar sem vegurinn fer yfir þá, minniháttar miða við magn þeirra um allt svæðið. Færsla vegar frá görðunum er líka frekar tilgangslaus því þá færi hann yfir aðra garða (sjá mynd 27).

Mynd 27. Myndin sýnir áveitukerfi neðan Hörgslandsbæja. Vegurinn raskar aðeins broti þeirra. Loftmynd: Loftmyndir ehf. Leyfishafi Vegagerðin. Kort. KSR

5. HEIMILDASKRÁ

Grágás. Lagasafn íslenska þjóðveldisins. Gunnar Karlsson, Kristján Sveinsson, Mördur Árnason sáu um útgáfuna. Reykjavík, Mál og menning, 1992.

Herforingjaráðskort frá 1904. Kort 78 – Prestbakki, Kirkjubæjarklaustur N.V. Landmælingar Íslands.

Jarðatal á Íslandi, með brauðalýsingum, fólkstölu í hreppum og prestaköllum, ágripi úr búnaðartöflum 1835-1845 og skýrslum um sölu þjóðjarða á landinu. (1847). Kaupmannahöfn. J. Johnsen.

Jón Þorkelsson. 1908. Æfisaga Árna Thorsteinsson landfógeta. *Andvari tímarit hins íslenska þjóðvinafélags*. 33. árgangur, 1. Tölublað, bls. 1-17. Reykjavík: Prentsmiðjan Gutenberg.

Íslenskt fornbréfasafn. 1857-1950, I-10. bindi. Kaupmannahöfn og Reykjavík.

Minjastofnun Íslands. 1990. Skrá um friðlýstar fornleifar. Reykjavík. Fornleifanefnd.

Pálmi Einarsson. 1941. Framfærsla og áveitur. *Búfræðingurinn*. 1. Hefti, 8. Árg., bls. 5-128.

Ragnheiður Gló Gylfadóttir. 2020. *Stærsta framkvæmd Íslandssögunnar: Kortlagning á áveitum frá 20. Öld í Flóa og á Skeiðum*. FS788-18111. Reykjavík: Fornleifastofnun Íslands.

Sigurður Sigurðsson. 1919. Vatnsveitingar. *Búnaðarrit, Búnaðarfélags Íslands*. 33. Árgangur, 1. og 2. hefti. Bls. 1-58. Reykjavík: Prentsmiðjan Gutenberg.

Sigurgeir Steingrímsson. [án árs]. Jarðabók yfir Barðastrandarsýslu. *Stofnun Árna Magnússonar*. Sótt 1. febrúar 2021 af <https://english.arnastofnun.is/page/jardabok>.

Sturlunga saga. 1946. Jón Jóhannesson, Magnús Finnbogason og Kristján Eldjárn sáu um útgáfuna. Reykjavík, Sturlungaútgáfan.

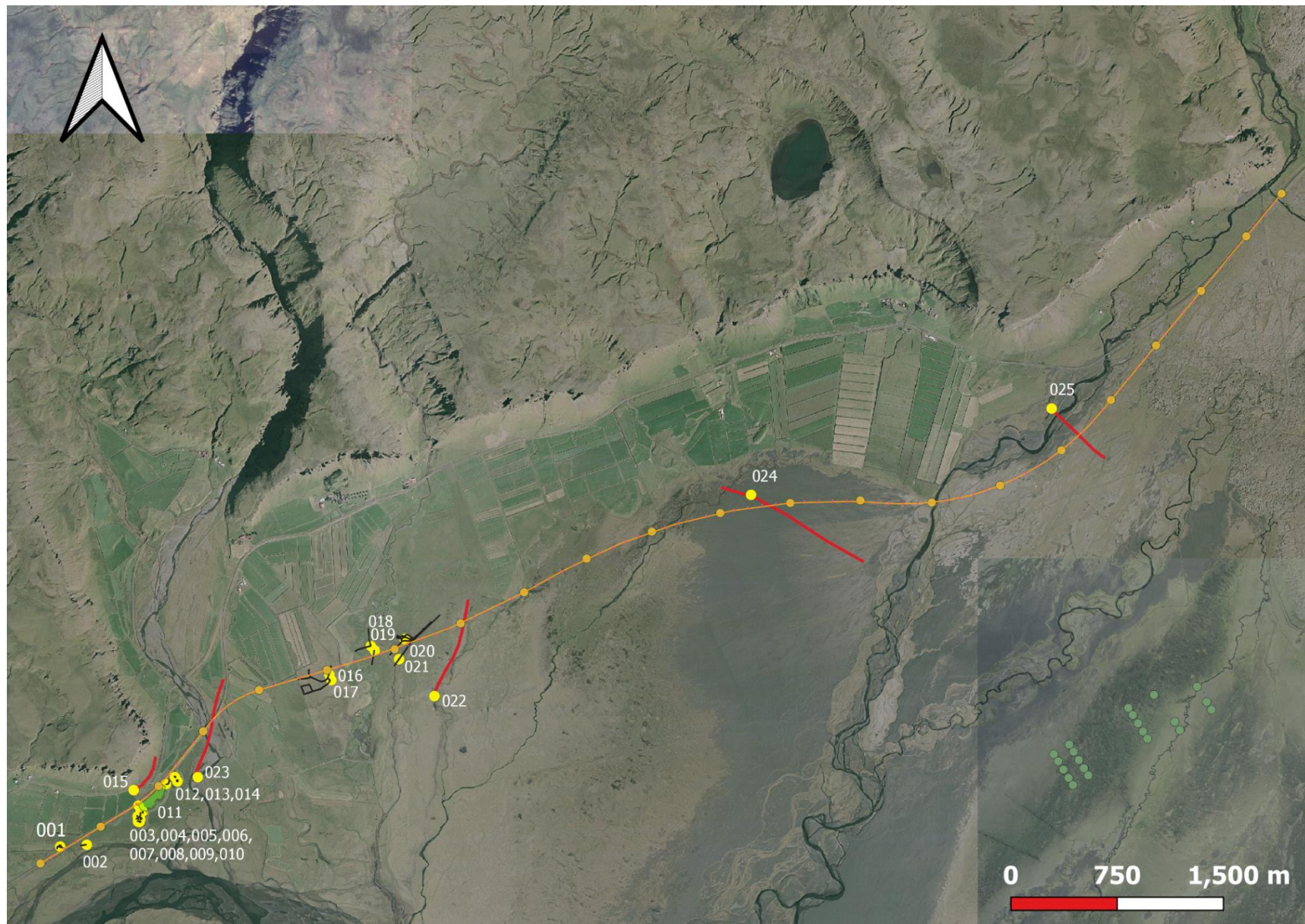
Óútgefið efni:

Örnefnaskrá Foss. Ari Gíslason skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Örnefnaskrá Hörgslandsþorps. Ari Gíslason skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Örnefnaskrá Keldunúps. Ari Gíslason skráði. Örnefnastofnun Íslands.

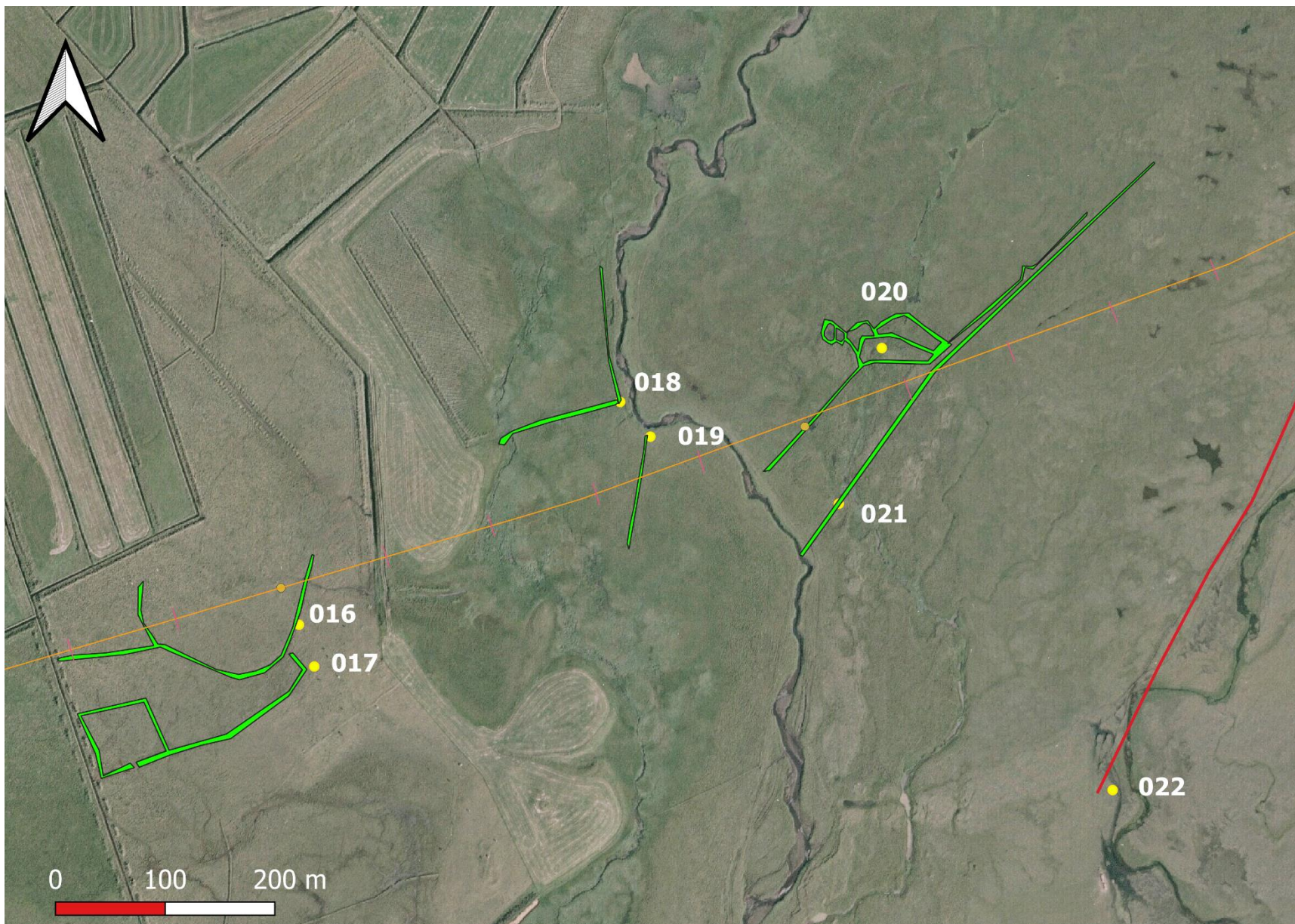
6. KORT

Kort 1. Sem sýnir vegstæðið. Loftmynd: Loftmyndir ehf. Leyfishafi Vegagerðin. Kort. KSR

Kort 2. Sýnir rústasvæði á Stekkjaholti til hægri og rústaþyrpingu vestan Glennara (stóri græni fláinn) Loftmynd: Loftmyndir ehf. Leyfishafi Vegagerðin. Kort. KSR

Kort 3. Miðlina vegar er gul og áveitugarðar grænir. Loftmynd: Loftmyndir ehf. Leyfishafi Vegagerðin. Kort. KSR